

TEORİK VE PRATİK AÇMAZLARIYLA KÜLTÜREL MİRAS ÖĞRETİMİNİ SORGULAYAN BİR DENEME

Doç. Dr. Mualla SELÇUK

Kültürel Miras, Eğitim ve Din Öğretimi Üzerine Bir Ön Değerlendirme

Geçmişteki değerleri genç insanlara aktarmak, onların bu birikime katkılarını sağlamak, kültürü değerlendirmelerine, eleştirmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olmak eğitimin önemli işlevleri arasındadır. Bireyi kültüre dahil ederken kültürel değerleri koruma, değiştirme ve yenileme işlevleri gördüğü için eğitim, aynı zamanda bir toplumsal hadisedir. Eğitimin amaçlarından söz edilirken “Kültürel mirası yetişen nesle iletme” boyutu sıkça dile getirilir.

Eğitim bir iletişim ve etkileşim sürecidir. Yaşarken hepimiz eğitiyor ve eğitiliyoruz, öğretiyor ve öğreniyoruz. Çocuklar, hangi toplumda gözlerini dünyaya açarlarsa o toplumun ulaştığı kültür seviyesinden itibaren harekete geçerler. Toplumun kültür dokularında geçmiş nesillerin alın terinin, beyin gücünün tutum ve davranışlarının, siyasi, dini ve ahlaki kurumlarının, atasözlerinin geleneklerinin izleri vardır. İnsanlığın eserleri, ürünleri birbirine eklenerek günümüze kadar gelmiştir. Eğitim, yetişen neslin beşeri mirastan mümkün olduğunca en iyi pay almasını sağlamak görevini üstlenir.

Geçmiş ile gelecek arasında uyumlu bir geçiş temin etmek, kültürün muhtevasını aktarmak, gençlere yeni biçimler, yeni sezgiler ve yeni anlayışlar kazandırarak kültürün zenginleşmesini sağlamak ve uygarlığın gelişimi için elverişli ortamı oluşturmak eğitimin görev ve sorumlulukları arasındadır. Kültür ile eğitim arasında kopmaz bir bağ vardır, çünkü kendi kültürel ortamını oluşturmayan ve bu ortamı yetişmekte olan neslin katkılarıyla besleyemeyen bir eğitim sisteminde ancak özentî ve taklitlerden öteye gitmeyen alıntılarla, genç insanlara yön verilebilir.

Eğitimin genç kuşaklara “kültürel mirası aktarma” fonksiyonunu din eğitim ve öğretimine uyarladığımızda kendimizi bazı sorunlarla karşı

karşıya buluruz. Bindörtüyz yıllık mesainin meydana getirdiği birikim, tarih sahnesinde sergilenen kültürel miras öğrenciye nasıl aktarılacaktır? Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya yönelik tefsir faaliyetleri, hadis ve sünnet çevresinde oluşan yorumlar, çeşitli mezheplerin görüşleri, Fukahanın problemlere bakışı ve geliştirdikleri çözüm yolları, bu arada meydana gelen ihtilaflar ve onları tevil gayretleri... Kısaca, Hz. Peygamber döneminden başlayarak sahabe, tabiun ve müctehid imamlar dönemiyle meydana gelen halkalar ve nihayet günümüze kadar uzanan uzun bir tarih zinciri öğretime nasıl konu edilecektir?

Çocuklarımızın, geçmişten devraldığımız kültürel mirastan haberdar olmalarını, bu mirasla tanışmalarını yani çocuklarımızın mensubu olduğumuz dini öğrenmelerini istiyoruz. Bunu biz yetişkinler olarak istiyoruz çünkü bu konuda haklı gerekçelerimiz var. Çocuklar ve gençler dinlerini öğrenirlerse iyi insanlar olacaklar diye düşünüyoruz. Onlar dinlerini doğru anlar ve uygularlarsa toplum sağlam temele oturur diyoruz. Peki biz yetişkinler çocuklarımızın bu ihtiyacını karşılayabilecek durumda mıyız? Çocuklarımız ne yana dönseler çelişkilerle karşılaşılıyorlar. Nereden öğrenecekler doğruyu? Birileri onlara diyor ki, "Senin din dediğin belli bir zaman diliminin ürünü bugün buna senin ihtiyacın yok, zincirleri kır, bağlardan sıyrıl" birileri ise, "geçmiş zamanı destanlaştırma ve mutlaklaştırma" peşinde. Bir kısım insanlar "mehdi" bekler, bir kısım insanlar "kıyamet alametlerinin" dökümünü yapar. Bazıları da altın çağlara duyduğu özlem içinde "Allah'ın krallığı" sendromun'a yakalanmış.

Çocuklarımız, gidecekleri yönü bulmak ve hayatın anlamını anlatacak sesleri duymak istiyorlar fakat nerede bulacaklar bunu? Sloganlar da mı? Yoksa körü körüne bir teslimiyette mi?

Birey olarak, tarihin "Özne"si olma durumundan uzaklaştığımızdan beri, ekonomik, toplumsal, kültürel, politik, psikolojik pek çok sıkıntılar içindeyiz. Yalnızlığımız, güvensizliğimiz ve korkularımız hızla artmış, sürekli bir "yeniden yapılanma"nın zorunluluğunu hissetmemize rağmen hergün yeni yeni uyumlara zorlanıyoruz. Yaşanan dünyayı değil "değiştirmeye", "anlamaya" bile yetmiyor çoğu kez gösterdiğimiz çabalar. İslâm Dininin potansiyel olarak yaşadığımız çağın problemlerinin üstesinden gelebilecek güçte bir din olduğu yaygın varsayımına rağmen, hâlen değer üretme noktasında güçlü tezler oluşturulamıyoruz.

1. Allah'ın Krallığı" veya "Hükümrânlığı" kavramı, siyasi egemenliğin çok şiddetli bir biçimde arzulanması anlamında, Beni İsrail cemaatinde kullanılmıştır. Bu kavram, Beni İsrail toplumunun yeryüzünde siyasi, dini ve kurumsal egemenlik isteklerini ve idealize edilmiş geleceğe ait özlemlerini ifade etmektedir. Müslümanların da benzer bir özlemin içinde olduğunu anlatan bir değerlendirmeye için bk. Mehmed Paçacı, "Allah'ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları" İslâmi Araştırmalar, C.7, Sayı: 2, Bahar Dönemi 1994, ss.181-192.

Zor bir durumdayız çünkü soru sormayı unuttuk. Halbuki, sahabe, peygambere soru soruyordu. Vahiy alan bir peygambere soruyordu bu senin sözün mü? diye. Sahabe, kendi bildiklerine ters düşen bir söz söylediğinde peygamberine soru sormaktan çekinmiyor, Peygamber de makul karşılıyor ve cevap veriyordu. Vahyin dışında kalan konularda Hz. Peygamberin reyyle hüküm verdiği yani ictehad yaptığı bilinmektedir. Akıl yürütmelerde yanılma ihtimali de mevcuttur. Nitekim, Tebûk Savaşı'na katılmak istemeyen münaflıklara izin vermesi hususunda Cenab-ı Hak, Peygamberine serzenişte bulunmuştur². Bedir esirlerini fide karşılığında bırakması hususu da uygun görülmüştür³. Hz. Peygamber bazı kararlarını, sahabenin ikazı ile değiştirmiştir. Mesela Sahabi Hubbab b.el Münzir'in Bedir Savaşı'ndaki strateji teklifini makul görmüş ve uygulamaya koymuştu⁴. Hurma ağaçlarının aşılınması meselesinde de beklenen verimin elde edilememesi üzerine Ashabın fikrine itibar etmiştir⁵. Burada önemli olan Hz. Peygamber'in çevresindeki insanlarla bir bilgi alışverişi içine girmesi, iletişime açık bir tavır sergilemesi ve onların düşüncelerine, akıl yürütmelerine değer vermesidir. Bu nedenle Yemen'e vali olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'in, "aklıma danışırım" cevabı Resullah'ı çok memnun etmiştir⁶.

Resulullah hayatta iken, bilmediklerini veya tereddüt ettiklerini sorup öğrenen, yeri geldikçe önerilerde bulunan Ashab, Resulullah, öldükten sonra da bu uygulamayı sürdürmüştür. İslâm'ın ilk nesilleri dinin öğretilerini doğru anlamak ve anlatabilmek için yoğun çaba sarfetmiştir ve kendilerinden sonra gelenlere bu konuda çok zengin örnekler bırakmışlardır. İslâm'ın ilk nesilleri ictehadlarda bulunmuş ve kendi ilmî anlayışlarını oluşturmuşlardır. İlk müslümanlar, problemleri kendilerine özgü şartları ve nitelikleri çerçevesinde ele almış ve onlara "eleştirel" bir tutumla yaklaşmışlardır. Sonra giderek problemleri, içinde yaşanılan zaman diliminin ihtiyaçlarına göre çözmeye gayreti yerine, önceki asırlardaki hazır çözüm yollarını aynen benimseme temayüllü baş göstermiş, toplumun şartlarına uyan bir eğitim anlayışı geliştirilmemiş, öncekilerin yaptıkları dondurulmuş ve adapte edilmiştir. Bu sürecin sonucunda gelişen tavır ise taklid ve eskiyi kutsallaştırma olmuştur.

Atalarımızdan devraldığımız eserlerle yetindik, onlara yeni katkılar, yeni anlayışlar ilave edemedik, bir "kâle fûlan" lafzının yanibaşında kendi görüşümüzü söyleyebilmeyi en büyük cüret saydık. Bu duruma nasıl geldik, bunun sebepleri üzerinde durmak bu yazının sınırlarını aşar.

2. "Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancılara bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?" Tevbe, 43.
3. Enfal, 67-68. Ayrıca bk. Ahmet Akbulut, Nübüvvet Meselesi Üzerine, ss.79-80. Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 1992.
4. İbn Hişam. Es-Siretün-Nebeviyye, II, s.192.
5. Sahihu Müslim. Fedail. 38. H. No: 140.
6. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230, Sünen-i Tirmizî, Ahkam, 3, H.No: 132.7.

Tarihi seyrin analizini yapan çalışmalar, siyasî, içtimâî, iktisadî, dinî, coğrafî pekçok sebep sayarlar. Bizim burada yapmak istediğimiz eğitim ve öğretimde bir hususun tekrar hatırlanmasına yardımcı olmaktır: *Kültürel miras, durağan, kapalı, cansız bir yığın veya insanın kendini uydurmak zorunda olduğu bir olgu olmaktan çok üzerinde çalışılması, anlaşılması ve problem çözümede kullanılması gereken bir olgudur.*

Din Öğretimi Çerçevesinde Kültürel Miras: Muhteva Merkezli mi? Öğrenci Merkezli mi?

Din eğitim ve öğretiminde, öğrencimize, mevcut kültürel mirastan ne öğretilim meselesi üzerinde çok duruldu. Bir başka deyişle, muhteva hep ön plana çıkarıldı, bu muhteva öğrencide hangi yeteneklerin gelişmesine yardımcı olacaktır? sorusu ise ihmal edildi. Bu başlık altında önce kültürel miras hakkında sahip olduğumuz anlayışı sorgulayacak ve daha sonra öğretmenlerle düşünsel plânda bir diyaloga girmeyi deneyeceğim.

Kültürel mirasa nasıl bakıyoruz? Kültürel mirasa nasıl yaklaşıyoruz? Kültürel muhtevaya sahip miyiz, yoksa bir bilgi olarak öğrencilerimize dağıtmak üzere çantalaramızda mı taşıyoruz? Kültürel miras kesin bir belirleyici midir? Yoksa belli tercih ve eğilimleri beraber mi getirir? Kültürel muhtevayı, öğrencilerimizin bilincini uyandıracak, seçme yeteneklerini geliştirecek, yaratıcılıklarını destekleyecek tarzda mı kullanıyoruz yoksa onlar bu muhtevaya körü körüne bağlansınlar diye mi sunuyoruz?

Öğrencilerimiz, tenkitçi tutuma, çözümlemeci yaklaşıma ve risk üstlenmeye hazır olsunlar mı istiyoruz yoksa "pasif alıcılar" olmaları bizim için yeterli mi?

Öğrencilerimiz, kültürel mirası değerlendirsin, eleştirsin, geliştirsin mi, yoksa onu destanlaşsın mı?

Öğrencilerimiz, kültürel muhtevaya, kendilerine ait bir kişisel fikir sahibi olmak, kendilerini klişelerden, ön yargılardan kurtarmak, yaşadıkları hayatı aydınlatmak için mi yaklaşsınlar yoksa taklid etsinler diye mi...

Bu sorulara vereceğimiz cevaplar, öğrencimize yaklaşımımızı belirleyecektir. "Efendim, düşünmeye ne hacet, bizden öncekiler zaten herşeyi düşünmüş, söylemiş, yazmış. Ben zavallı bir kulum, benim ne haddime, bana düşen onları taklittir. Şunları yap! Şunları yapma! Şeklindeki kodlamalar benim öğrencimin din anlayışını ve dünya görüşünü oluşturmaya yeter.." şeklinde bir anlayışa sahipseniz, yolunuz açık olsun derim. Sabırla dinleyen "küpler" bulduğunuz müddetçe onları doldurun!

"Hayır, ben kültürel mirası, nakilleri, gelenekleri tanımak, anlamak yani geleneğe bakabilmek cesaretine sahibim. Ben, "bana öğretilenleri bir

de kendi düşünce süzgecimden geçireyim, kendimi tanımlama, benliğimi ve anlam sistemimi oluştururken kültürel mirasın katkılarını keşfedeyim” diyen öğrenciler yetiştirmek istiyorum” diye düşünüyorsanız arayışımıza birlikte devam edelim.

Burada şu hususu belirtmek gerekecektir, “din olgusu” ile “din olgusu üzerinde düşünme”yi birbirinden ayırmalıyız. Yeni şartlar karşısında farklı izahlara ve yorumlara kavuşmak zorunda olan düşüncedir, dinin temel prensipleri değil. Her kuşağın kendine özgü sorunları olduğuna göre, her kuşak bu sorunları, içinde yaşadığı döneme hakim olan kavramlar, düşünce formları ve uygulamada karşılaşılan pratik güçlükler çerçevesinde bir çözüme kavuşturur. Kanaatimizce, İslâm dininin gelmiş geçmiş işi bitmiş tarihî bir din olmadığını ve onun her asırda yaşayabileceğini göstermek ancak böyle bir çabanın sonucu mümkündür.

Kültürel mirası anlama gayreti içinde olmak, iyice düşünmeyi, yorum yapmayı ve daha sonra bir karara varmayı gerekli kılar. Saygı duyduğumuz, sevdiğimiz, idealize ettiğimiz veya yargıladığımız, suçladığımız tarihî şahsiyetler hepsi sonuç itibarıyla belli bir kültürel ortamın insanlarıdır. Birileri tarafından yetiştirilmiş, içinde yaşadıkları döneme hakim olan kavramlarla düşünmüş, toplumdaki olaylardan etkilenmiş ve o toplumun kültürel ağı içinde kişilikleri oluşmuş, biçimlenmiştir. İnsanları tarih içindeki tutumlarıyla değerlendirirken bu insanlar hangi eğitimin ürünüdür? sorusunu sorabilmeliyiz.

Tarihi kişileri ve fikirleri bir tabu gibi takdim etmeyiniz, onların analizini, tartışmasını ve sorgulamasını yapın. Kişilerin, fikirlerin ve olayların kendilerine has bir “tarihilik”leri ve bir de “hayatilik”leri vardır, onları keşfedin. Sorgulama yaparsanız, dinî prensiplerin öznellikten ve görecelikten kurtarılmasına, açık seçikliğe kavuşmalarına ve evrenselleşmelerine yardım edersiniz. Fikirlerin açıklığa kavuşması, “neyin din” neyin “din üzerine düşünce” olduğunun anlaşılabilmesi için sorgulama gereklidir.

İslâm kültür tarihindeki eserlerin ön sözünde genellikle “Allah u a’lem bissewab” ibaresine rastlarız. Bu ibarenin anlamını hiç düşündünüz mü? Bu eserleri veren kişiler, kendilerini ve ürünlerini hiç bir zaman nihai hedef olarak göstermediler. Nihai bilgi Allah’tadır. Bizi geri bırakan bu kişilerin ortaya attıkları fikirler değildir, onları tabulaştıran zihniyettir. Geçmiş bizim yerimize karar veremez, seçeceğimiz amaçları da belirleyemez. Hayatımızın anlamının ne olacağına biz kendimiz karar vereceğiz.

Geçmiş anlamaya çalışmak, aynı fikirleri paylaşmak zorunluluğunu beraberinde getirmez, savunmacı bir tutum içinde olmamızı da gerektirmez. Geçmiş anlamaya çalışmak, ne ve kim olduğumuzu daha iyi kavramak ve bugünkü dünyamızı oluştururken geçmişten faydalanma amacını

taşır. Mevcut bilgi birikimimizle geçmişe baktığımızda, kültürel mirasımızın bir kısmı yeterli ve hatta doğru görülmebilir. Fakat tarih ne kadar iyi bilinir, tarihi tecrübeler ne kadar iyi anlaşılırsa onlardan istifade o nisbette sağlıklı ve kalıcı olur.

Pratikte Olanlar Teoriyi Aşıyor mu?

Geçmişten istifade edebilmek ve onu örnek alabilmek büyük ölçüde onun sunuluş biçimiyle alâkalıdır. Bugün din eğitim ve öğretimimizde kültürel mirasın sunuluş biçiminde bazı sıkıntılar yaşamaktayız. Okullarımızda dinî konuların öğretim görevini üstlenen öğretmenlerimizle yaptığımız görüşmeler ve yürüttüğümüz ortak çalışmalar göstermektedir ki, kültürel miras genellikle, öğrencilerin varoluş deneyimine tamamen yabancı hayattan kopuk durağan ve cansız bir biçimde sunulmaktadır. Özellikle bilgi naklinin ve ezberin fazlaca önemsendiği durumlarda öğrencide nakilci ve ezberci bir kafa oluşmaktadır. Bazen de duyulan her söz doğru gibi telakki edilmekte ve ısrarla "helal", "haram", "günah", "sevap" kategorilerinden birine oturtulmaya çalışılmaktadır. Bu tavırlara bir de mirası "kutsallaştırma" tavrını ilave edelim ve bir öğretmenin anlattığı şu örneklerle bakalım⁷.

"Öğrencilerimden biri, saçları yana taramanın günah olduğuna dair bir hadis duyduğunu, ondan sonra saçını yana taramayacağını söyledi. Ben de ona böyle bir sonucun gerekçesinin sağlam olmadığını, hadisin uydurma olacağını söyledim. Öğrencinin cevabı:

- Olsun, belki bunda gizli bir hikmet vardır, oldu."

"Erkek için altın kullanmanın haram mı yoksa helal mi olduğunu soran bir talebeme şöyle cevap verdim: "Kur'an'da haram olduğuna dair kesin bir nass yoktur. Ancak hadislerde haram kılındığına dair rivâyetler vardır. Hangisine uyacağına sen karar ver. Ortada bir risk vardır. Eğer altın kullanmak hoşuna gidiyorsa, kesin bir nassa dayanmadığı için hadislerin zayıf olduğunu düşünüp kullanmaya karar verebilirsin. Haram değildir diyeceksin. Ayrıca bu konunun toplumun ekonomik şartlarıyla da ilgisi vardır.." Daha sözümü bitirmeden öğrenci, dik dik yüzüme baktı ve şöyle dedi:

- Hocam yani neticede haram mı helal mi?"

Okullarımızda Hadis, Kelam, İslâm Tarihi, Fıkıh gibi derslerde kültürel mirasın örnekleri anlatılırken, "dirâyet" yönüne yani olayları anla-

7. Dilek, Terkan, Okullarımızda Hadis Öğretimi Çerçevesinde Oluşan Bazı Güçlükler. Yüksek Lisans Semineri, ss.10-12. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara: 1995.

ma, yorumlama, değerlendirme ve olaylardan ders çıkarma yönüne daha fazla ağırlık verilmelidir. Aksi takdirde çocuklar halk arasındaki eksik bilgidен ve yanlış kanaatlerden etkilenmektedir. Kültürel miras üzerinde düşünme, öğrencinin tek yanlı, nakilci ve ezberci bir tavra düşmesini önleyecek ve kültürel mirasın lâfzî olarak algılamasının önüne geçilecektir.

Bir kez daha karşımıza okulun görev ve sorumlulukları çıkmaktadır: Gerçek İslâmı anlatmak, İslâm'a aykırı olan olayları ve sözleri ayırmak, yanlışları ayıklamak ve doğruya en yakın olanı bulmaya önyak olmak işi okulun görevi olmalıdır. Okul, İslâm tarihini ne kutsallaştırmak ne de kötülemek davası gütmelidir. Kanaatimizce okul, gerçekliğin farklı açılarından görülmesini engelleyen örtüleri aralayacaktır. Meselâ, Okullarımızda hadis-sünnet öğretimi, Hadis Usulü ile ilgili malûmatın verilmesi ve bir takım hadislerin belletilmesi ile sınırlı kalmamalıdır. Hadis öğretimi, bir hadisin geçmişte İslâm Toplumunda nasıl bir görev yaptığını, problemlerin çözümünde nasıl kullanıldığını öğrenciye göstermeli, bu gün de aynı hadisin öğrencinin hayatındaki işlevini görebilmesine yardımcı olabilmelidir.

Bilindiği gibi bir ilkenin-ister dinî kaynaklı olsun, ister beşerî-kendisi ile onun pratik hayatta uygulanması arasında geçen mesafede pek çok faktör devreye girer. Her durumun kendine özgü şartları ve nitelikleri vardır. Nasıl ki aynı suda iki defa yıkanılmıyorsa, birey ve toplumlarda da bir süreklilik olmakla beraber bir an bir sonrakinin aynısı ve kopyası olamaz. Bunun için meseleleri bütün şartlarıyla birlikte tekrar tekrar ele alıp çözmeye çalışmaktan başka çare yoktur. Dinî prensiplerin hayata geçirilmesi esnasında karşılaşılan problemlere getirilen yorumlar, çeşitli düşünce akımlarının, dinî literatürdeki adıyla "mezhep"lerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mezhep İmamlarının anlayışları doğrultusunda Fıkıh Usulü kitaplarında "Sünnetin delil olma değeri" ile ilgili tartışmalar ve yöntemler mevcuttur. Kur'an ve Sünnetin vermek istediği zihniyetin tam kavranabilmesi için hadislerin somut olaylara uygulanmasında Fakihlerin yaptığı yorumlar, öğrencilerin incelemesine sunulmalıdır. Oysa bugün bu husus din öğretiminde ihmâl edilmektedir. Kırbaşoğlu'nun ifadesiyle, "Genelde Hadis Usulü alanında Hadisçilerin yazdıkları eserler esas alınmakta, bu alanda Usul-u Fıkıhçıların çalışmaları ve yazdıkları-Hadisçilerinkinden aşağı olmadığı, hatta daha titiz ve tutarlı olduğu halde-çoğunlukla görmezden gelinmektedir. Halbuki Hadis Usulü'nü hadisçilerin yazdıkları eserlere hasretmek, bu konuda hadisçiler tekeli oluşturmak anlamına gelir, bu bir tahakküm ve haksızlıktır... Usul-ü Fıkıhçıların görüşlerini ikinci plana atmanın ilmi zihniyetle bağdaşması mümkün değildir. Bu sebeple günümüzde verilen hadis eğitiminin tek yanlı, nakilci, ezberci, tenkitçi zihniyetten uzak olmak gibi kusurları vardır."⁸

8. H. Kırbaşoğlu, İslâm Düşüncesinde Sünnet, Yeni Bir Yaklaşım, s.27. Fecr Yayınevi, Ankara 1993.

Bir Öğretim Malzemesi Olarak Kültürel Miras'ın Örnekliği

Bu bağlamda burada bir örnek olması için İmam Ebu Hanife'nin Hadis anlayışını ve Hanefi mezhebinin Hadis metodunu inceleyen bir doktora çalışmasının bazı tespitlerinden söz etmek istiyorum. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı'nda yapılan söz konusu tezde, Ebu Hanife ve talebelerinin Hadis tercih ve tefsirinde dikkate aldıkları hususlar şöyle sıralanmaktadır:

1. Kur'ân'a uygunluk,
2. Akla uygunluk,
3. İnsana önem verme,
4. Kolay olanın ve maslahata uygun olanın tercih edilmesi,
5. Maksada uygun olanı tercih etme,
6. Örfü uygunluk,
7. Zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate alma⁹

Araştırmacı, yukarıda sayılan ölçütleri tek tek açıklamış ve Ebu Hanife'nin ve talebelerinin hadisleri yorumlayış yollarını çok boyutlu zengin örneklerle ortaya koymuştur. İşte birkaç örnek:

1. Ebu Hanife'nin fikhî meselelerin çözümünde delil olarak aldığı hadislere akılcı bir yaklaşımla yeni yorumlar kattığına dair bazı örneklerle sahibiz. Hz. Peygamber bir hadisinde, "Her kim boş bir araziyi ihya ederse o arazi onun olur." buyurmuştur. Ebu Hanife buna "Yöneticinin izni"ni de ilave ederek, ancak yöneticinin izni olduğu takdirde araziye sahip olabilir demektedir. Ebu Yusuf, hocasının bu görüşüne katılmamakla beraber, sorulan bir soru üzerine, onun bu hükmünün illetini şöyle açıklar: "Bu husustaki delili şudur: İhyâ ancak sultanın izniyle olur. Başka türlü tartışmaya sebep olur. Nasıl ki, iki adamdan biri, aynı yeri seçseler ve her biri diğerine mani olsa hangisi daha haklı sayılır? Bir kimse diğerinin evi etrafındaki bir araziye imar etmek istese, arazi sahibi de, "Örâyı ihya etme, çünkü o benim arazimdir, senin yaptığın iş bana zarar verir." dese bu durumda ne olacak? Ebu Hanife burada sultanın iznini, insanlar arasında çıkabilecek çekişmeyi önlemek için şart koymuştur.

Ebu Hanife zamanla ortaya çıkabilecek ihtilafları düşünerek, hadiste olmayan bir şartı ilave etmiştir. Bu tutum hadisi reddetmek demek değildir, hadisi hayata geçirmeyi kolaylaştıracak ve keyfi uygulamayı önleyecek bir "otorite" fikrine önem vermek demektir.

2. "İnsan" unsuruna değer vermesinden ötürü, Ebu Hanife, hadisleri uygulamaya geçirirken katı bir mutlakçılık anlayışı ile hareket etmemiş,

9. İ. Hakkı Ünal, İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu ss.83-122. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını. Ankara 1994.

şüpheli durumlarda had cezalarını uygulamaktan kaçınmış, kölelerin, kadınların, gayri müslimlerin haklarını koruyucu hükümler getirmiştir. Aşağıdaki yorumu da insan haklarını koruyan anlayışının bir sonucu gibi görülmektedir: Fakihler, savaştan elde edilen ganimetlerin taksiminde ihtilâfa düşmüşlerdir. Şöyle ki, “Hz. Peygamber’den rivâyet edilen bazı hadislerde, onun süvari için bir, atı için iki hisse ayırdığı zikredilmiştir. Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed’de süvariye (biri kendisine, ikisi ata olmak üzere), üç, yayaya da bir hisse ayrılması görüşünü benimsemişlerdir. Ebu Hanife ise bu taksimi kabul etmemiş, süvariye bir atı, diğeri kendisi için olmak üzere iki, yayaya da bir hisse ayrılır görüşünü benimsemiştir. Ebu Hanife, bu konuda Hz. Ömer’in bir uygulanmasına dayanmıştır. Rivâyete göre, Hz. Ömer’in bir valisi Şam tarafında, ganimetleri, binek hayvanına bir hisse, sahibine de bir hisse olmak üzere taksim etmiş ve bu durum Hz. Ömer’e arz olunca, o bunu caiz görerek kabul etmiştir. Ebu Yusuf’un görüşüne göre hayvana iki hisse, şahsa bir hisse şeklinde gelen hadis ve haberler daha çok ve daha sağlamdır, ve bu durum hayvanı şahsa tercih etmek değildir. Eğer bu durum tercih ve takdim esasına göre olsaydı, hayvana bir hisse, şahsa bir hisse verilmemesi gerekirdi. Zira bu durumda da bir hayvan, müslüman bir şahısla eşit sayılmış olurdu. Bu ancak süvarinin muhtaç olduğu malzeme ve diğer ihtiyaçların yayanınkinden fazla olmasından ileri gelmektedir.

Diğer bir gaye de, insanların Allah yolunda cihad için hayvan beslemelerini teşvik etmektir. Hayvanın hissesi, ancak hayvan sahibine verilmektedir. Bu hisse hiç bir zaman sahibi bir kenara itilerek hayvana verilmez.

Yukarıdaki örnekte, Ebu Hanife, insan unsurunu ön plana çıkararak bunu teyid eden rivâyeti tercih etmiş, Ebu Yusuf da haklı gerekçelerle onun bu görüşünü tenkid etmiştir.

3. İlmihal bilgileri içinde yer alan “mâ-i müstamel” yani kullanılmış suyun temizliği konusunda yapılan farklı yorumlar bize bir olayın dikkatli bir değerlendirmeye tâbi tutuktan sonra sonuca gitmenin önemini gösteriyor:

“Avn b. Ebî Cuhayfe babasından naklettiği bir rivâyette, onun şöyle dediğini bildirmiştir: Resulullah (s.a.v.)’i Mekke fethi gününde, kırmızı bir deri çadır içinde gördüm. Bilâl, ona abdest suyu götürdü. Sonra suyu dökmek için dışarı çıkarttı. İnsanlar bu su için koşuştular. Suya yetişenler onunla meshettiler, yetişemeyenler ise, suya dokunanların ellerinin yaşlılığından istifade ettiler.”

İmam Muhammed’in kullanılmış suyun temizliğine bu olayı delil getirdiği söylenmektedir. Çünkü insanlar bu suyla teberük etmişlerdir. Pis olan şeye teberük edilmez. Şâyet pis olsaydı Hz. Peygamber bunu kabul etmezdi.

Ebu Hanife ise şöyle der: “Bu olayın Hz. Peygamber’e ulaştığı nakledilmiyor. Şâyet bu olay ona ulaşsa ve o da inkâr etmeseydi o zaman delil olabilirdi. Yani olay, çadırın dışında cereyan ettiği için Hz. Peygamber’in haberi yoktur. Üstelik böyle bir şeyi teşvik veya tasvib ettiğine dair bir haber de mevcut değildir. O halde niçin sahabeden bazılarının kendiliklerinden yaptıkları bir şey meşrû ve doğru kabul edilip delil alınsın?”

Ebu Hanife, Hz. Peygamber’in açık bir tasvibi olmadığı gerekçesiyle kullanılmış suyu temiz saymamış ve sahabenin uygulamasını delil almamıştı. İmam Muhammed ise bu olayı kullanılmış suyun temizliğine delil getirmiştir.

Söz konusu olay, kullanılmış suyun temizliğine işaret etmekten çok, insanların Hz. Peygamber’e duydukları sevgi, saygının bir tezahürü olarak da değerlendirilebilir.

4. Örneklerimizi Ebu Hanife’nin “Hz. Peygamber ve ashabına kafi olan şey senin için de kafidir” diyenlerin bulunduğunu kendisine serzenişle nakleden öğrencisine verdiği bir cevapla bitirelim. “Onlar sana, Hz. Peygamber’in ashabı için yeterli olan senin için de yeterli değil midir? Dediklerinde “evet” ben onların durumunda olsaydım, onlar için mümkün olan benim için de mümkün olurdu şeklinde cevap ver. Oysa onların şartlarıyla bizim şartlarımız birbirinin aynı değildir.”

Yukarıdaki örnekleri aktarmaktan amacımız, hadis ve sünnet öğretiminde öğrencilerle yapılacak örnek olay incelemelerinin hiçbir zaman Hz. Peygamber’in uygulamalarının iptal edilmesi veya reddedilmesi anlamına gelmeyeceği aksine öğrencilere neyin, nerede, ne zaman ve nasıl kullanılabileceği konusunda bir anlayış kazandırılmasına yönelik olduğunu göstermektedir. Bu anlayışın kazandırılmasını amaçlamak ise, **Temel İslâm Bilimcilerinin, Din eğitimi Bilimcileri ile ortak çalışmalar yürütmeleri ihtiyacını** kendiliğinden ortaya koymaktadır.

Bu yazı çerçevesinde ileri sürdüğüm bazı savları destekleyecek şu iki öğretim ilkesi ile sonuca varmak istiyorum:

1. Kültürel mirasın öğretimi, belli tarihî şartlar altında geliştirilmiş çözüm yollarını öğrenciye belletme gayretinden ibaret değildir.

2. Kültürel miras öğretim konusu yapılırken Kur’an-ı ve Peygamberî zihniyet ile o zihniyetin insanlar tarafından çekilen “resimleri” ve yapılan “tasvirleri” üzerinde öğrenciler düşündürülmelidir.